

Iwona Józefowicz, Hanna Michniewicz-Ankiersztajn

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

Wydział Nauk Geograficznych

IJ: jozefowicz@ukw.edu.pl, <https://orcid.org/0000-0001-5436-9346>

HMA: hanka@ukw.edu.pl, <https://orcid.org/0000-0003-2119-6877>

Aktywność społeczna jako element kształtowania tożsamości terytorialnej na przykładzie obszarów wiejskich województwa wielkopolskiego

Zarys treści: Tożsamość terytorialna to zjawisko, które może być rozpatrywane na wielu płaszczyznach. Przyjmuje się, że w ujęciu geograficznym traktowane jest jako występowanie kontaktów interpersonalnych czy społecznych, które przyporządkowane są do konkretnych przestrzeni. Miarą tożsamości jest zatem stopień uczestnictwa społeczności lokalnej w życiu społecznym i kulturalnym obszaru. Celem niniejszego opracowania jest scharakteryzowanie aktywności społecznej mieszkańców obszarów wiejskich województwa wielkopolskiego w zakresie kultury jako czynnika budowania tożsamości terytorialnej. Z dostępnych w BDL danych wybrano zestaw cech formalnych definiujących sieci społeczne na obszarach wiejskich, które poddano analizie przestrzennej. Ponadto wykorzystano metodę wskaźnikową opartą na modelu Perkala.

W świetle uzyskanych wyników najwyższym poziomem tożsamości terytorialnej odznaczają się mieszkańcy gmin leżących w strefach peryferyjnych województwa wielkopolskiego oraz gminy wiejskie z dominującym rolnictwem ekstensywnym położone na wschodzie województwa.

Słowa kluczowe: tożsamość terytorialna, kultura, obszary wiejskie, województwo wielkopolskie

Wprowadzenie

Współczesne, globalne procesy społeczne i ekonomiczne wywierają oczywisty wpływ na społeczności lokalne. Naturalny wydaje się więc zauważalny proces ich transformacji. Prowadzi on m.in. do rozpadu tradycyjnej organizacji opartej na pokrewieństwie i sąsiedzkości, a także wzrostu znaczenia formalnych organizacji i zrzeszeń wynikających ze wzrostu świadomości obywatelskiej oraz większych możliwości działania na płaszczyźnie prawnej i gospodarczej (Turowski 2000, s. 237). W świetle powyższego szczególnie istotne wydają się więc inicjatywy i działania

mieszkańców spajające lokalną społeczność, wzmacniające więzi sąsiedzkie, budujące poczucie związku z lokalnym dziedzictwem przyrodniczym i kulturowym. Innymi słowy ważnym elementem rozwoju społeczności lokalnej staje się kształtowanie tożsamości terytorialnej, budowanie związków z miejscem zamieszkania.

Pojęcie tożsamości terytorialnej może być rozpatrywane na wielu płaszczyznach (m.in. socjologicznej, psychologicznej czy geograficznej). Na potrzeby niniejszych badań tożsamość rozpatrywana jest w ujęciu geograficznym jako kontakty interpersonalne czy społeczne przyporządkowane do konkretnych przestrzeni (Mihaylov, Runge 2018). Nie można jej jednak postrzegać jedynie w kontekście fizycznym. Jest to raczej integracja fizycznego wymiaru przestrzeni geometrycznej i społecznego wymiaru przestrzeni relacyjnej. W tym przypadku przestrzeń jest nie tylko „scenariuszem ludzkiego działania”, ale również reprezentuje ludzkie działania. Jest źródłem tworzenia i koncentracji wartości kultury, podmiotem, który podlega procesowi percepcji (Caldo 1996, Pollice 2003, Hauge 2007). Istnieje zatem ścisły związek między rzeczywistością geograficzną a tożsamością terytorialną, bowiem rzeczywistość geograficzna jest pod wieloma względami wyrazem tożsamości terytorialnej, a jednocześnie jest jednym z czynników zmian samej tożsamości (Pollice 2003).

Tożsamość terytorialna stanowi część tożsamości społecznej, która według definicji Hauge (2007) stanowi wiedzę jednostki o przynależności do określonych grup społecznych, a także emocje i wartości, które ta przynależność daje człowiekowi. Tożsamość społeczna zależy zatem od jakości grup lub podmiotów, do których należymy lub które stanowią dla nas pozytywne odniesienie – są to np. narodowość, kultura, religia, rodzina, sąsiedztwo. Tożsamość społeczna, którą nabywamy jako członek grup społecznych, może powodować określone zachowania grupowe (Hauge 2007). Prowadzi do tworzenia się na danym obszarze sieci społecznych definiowanych jako zbiór osób, grup społecznych, organizacji itp. powiązanych konkretnym typem relacji. Należy jednak zaznaczyć, że elementami sieci mogą być również podmioty, które nie są powiązane z pozostałymi (Theiss 2013).

W wypadku tożsamości terytorialnej można powiedzieć o identyfikowaniu się grupy bądź jednostki z obszarem danej gminy czy miejscowości. Często społeczność lokalna ma tendencję do przypisywania symbolicznej wartości niektórym elementom krajobrazu lub kultury i uznaje je za namacalny wyraz własnej tożsamości terytorialnej (Pollice 2003, Raszkowski 2014). Zbiorowa identyfikacja, przywiązanie do symboliki, środowiska, wartości pozwalają wzmacniać tożsamość terytorialną i przypisują im strategiczną rolę w procesach rozwoju lokalnego (Pollice 2003). Na obszarach wiejskich poczucie tożsamości lokalnej jest traktowane jako pewien zasób strategiczny, fundament określonej tożsamości zbiorowej czy też narzędzie budowania wizerunku konkretnego obszaru (Mihaylo, Runge 2018).

Cel, hipotezy, metody badań

Celem niniejszego opracowania jest scharakteryzowanie aktywności społecznej mieszkańców obszarów wiejskich województwa wielkopolskiego w zakresie

kultury jako czynnika budowania tożsamości terytorialnej. Zjawisko rozpatrywane jest na poziomie zbiorowym i w ujęciu przestrzennym. Przyjęto, że aktywność społeczna związana z budową sieci społecznych na płaszczyźnie kulturalnej będzie wyższa na obszarach wiejskich o peryferyjnym położeniu względem dużych miast województwa (H1). Założono też, że budowanie tożsamości terytorialnej będzie widoczne bardziej na terenach gmin wiejskich o funkcji rolniczej (H2).

W niniejszym opracowaniu do cech formalnych definiujących sieci społeczne na obszarach wiejskich zaliczono uczestnictwo mieszkańców w zinstytucjonalizowanym życiu kulturalnym i społecznym na obszarze gminy. Uwzględniono tylko te zmienne, które dotyczyły bezpośredniego zaangażowania lokalnych społeczności w kulturę i były dostępne w oficjalnych źródłach statycznych. Pominięto natomiast te instytucje, które służą również odbiorcom zewnętrznym (np. turystom), lub uzyskanie pełnych, wiarygodnych danych nie jest możliwe (np. parafie, związki wyznaniowe). Dane do analizy pozyskano z Banku Danych Lokalnych GUS z lat 2021–2022. Należy przy tym zaznaczyć, że w gminach o charakterze miejsko-wiejskim wzięto pod uwagę tylko obszar wiejski gminy. W przypadku gdy w gminie działał tylko jeden ośrodek kultury – na obszarze miasta, dane go dotyczące nie były brane pod uwagę.

W celu uzupełnienia analizy zmiennych cząstkowych wykorzystano tradycyjnie stosowaną w geografii społeczno-ekonomicznej metodę wskaźnikową (Czyż 2016). Na podstawie metody Perkala stworzono syntetyczny wskaźnik pozwalający na wychwycenie prawidłowości związanych z uczestnictwem w życiu kulturalnym mieszkańców gmin. Nazwano go wskaźnikiem uczestnictwa w kulturze (W_{uk}). Do wielocechowego opisu badanego zjawiska zastosowano syntetyczny wskaźnik stanowiący średnią zmiennych wystandaryzowanych. Skonstruowano go na podstawie siedmiu zmiennych empirycznych: 1) udział osób będących członkami kół, klubów lub sekcji seniora i uniwersytetów trzeciego wieku w ogólnej liczbie ludności w wieku 60 lat i więcej, 2) liczba KGW w gminie, 3) liczba świetlic, domów kultury ogółem, 4) liczba członków grup artystycznych, 5) liczba członków kół/klubów/sekcji działających w domach kultury, 6) liczba imprez organizowanych przez jednostki kultury, 7) osoby uczestniczące w imprezach organizowanych przez placówki kultury. Stworzony wskaźnik (W_{uk}) ma charakter inferencyjny, to znaczy, że „stanowi pewną własność (cechę lub zmienność), która konkretyzuje i nadaje sens (charakter) empiryczny pewnej własności (cesze) nieobserwacyjnej” (Czyż 2016, s. 11). Za jego pomocą można sprawdzać pewne terminy i twierdzenia teoretyczne (Czyż 2016).

Kształtowanie się tożsamości terytorialnej wśród mieszkańców gmin wiejskich

Tożsamość społeczności lokalnej wiąże się z zakorzenieniem we wspólnych treściach w sferze środowiskowej, społeczno-kulturowej, historycznej i politycznej, które obejmują konkretne znaczenia, zasady i wartości (Gupta, Ferguson 1992,

Rykiel 2017b, Belanche i in. 2021). W świetle powyższego, jak zauważa Rykiel (2017b), tożsamość terytorialna jest więc kwestią stopnia uczestnictwa społeczności lokalnej w kulturze. Uczestnictwo to rozumiane jest jako udział jednostki w zjawiskach kultury i przyswajanie jej treści, a także tworzenie, odtwarzanie i przetwarzanie jej istniejących wartości. Odbywa się to zarówno na płaszczyźnie zawodowej, jak i poprzez zainteresowania pozazawodowe, życie towarzyskie i konsumpcję (Tyszka 1971). Należy jednak zwrócić uwagę, że uczestnictwo w kulturze wygląda nieco inaczej na obszarach miejskich i wiejskich. Ze względu na specyfikę miejsca zamieszkania mieszkańcy osiedli wiejskich mają tendencję do częstszych interakcji społecznych z sąsiadami i bardziej bezpośrednich z grupą przyjaciół, co zwiększa znajomość i zaangażowanie w społeczność (Lu i in. 2018). Badania dowodzą, że większość mieszkańców wsi pozostaje zmotywowana do inwestowania w lokalne kontakty, aby tworzyć więzi społeczne na poziomie lokalnym (Milbourne, Kitchen 2014, Belanche i in. 2021).

Jednocześnie wspólnota interesów, poczucie przynależności do miejsca zamieszkania i odpowiedzialność za nie prowadzi do powstawania struktur sieciowych, skupiania się wokół lokalnych liderów czy zrzeszania się w mniej lub bardziej formalnych stowarzyszeniach lub grupach. Te wszystkie działania są moderowane przez wiele placówek i instytucji, takich jak gminne domy kultury, związki wyznaniowe, organizacje pozarządowe, oraz wspierane przez samorządy lokalne (tab. 1).

Wyniki ogólnopolskich badań na temat uczestnictwa w kulturze mieszkańców wsi (Walczak i in. 2016) wskazały, że lokalnymi podmiotami (głównie o charakterze publicznym), które organizują kulturę i moderują działania o charakterze kulturalnym, są domy (ośrodki) kultury, biblioteki, a także związki wyznaniowe (parafie). W mniejszym stopniu natomiast kulturą zajmują się organizacje społeczne, które często mają charakter wybitnie lokalny (tak jak np. koła gospodyń wiejskich czy ochotnicza straż pożarna). Wyżej wspomniani autorzy zauważają, że „oferta lokalnych placówek kulturalnych trafia najczęściej do dwóch kategorii odbiorców – dzieci i młodzieży uczestniczących w różnych zajęciach artystycznych (plastycznych, tanecznych, muzycznych) oraz seniorów zainteresowanych twórczością odwołującą się do tradycji i folkloru” (Walczak i in. 2016, s. 125). Wśród wyżej wymienionych organizacji i placówek kulturalnych na obszarach wiejskich w Polsce na szczególną uwagę zasługują koła gospodyń wiejskich (KGW) oraz ośrodki kultury, które podlegają samorządom lokalnym. Działalność obydwu podmiotów regulowana jest przez stosowne ustawy. W przypadku KGW jest to Ustawa z dnia 9 listopada 2018 r. o kołach gospodyń wiejskich, gminne placówki kultury funkcjonują natomiast na mocy Ustawy z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej oraz Ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym. Koła gospodyń wiejskich (KGW) działają w Polsce ponad 150 lat i są jedną z najważniejszych społecznych organizacji wpływających na funkcjonowanie i rozwój środowisk wiejskich. Ich zadaniem jest m.in. wszechstronne wspieranie rozwoju obszarów wiejskich, integracja środowisk lokalnych oraz kultywowanie kultury ludowej (Ustawa... 2018, Szczepańska, Szczepański 2019).

Tabela 1. Społeczność lokalna i instytucje działające na rzecz kształtowania tożsamości terytorialnej

Cechy społeczności lokalnych (na podstawie wybranych definicji socjologicznych)	Działania społeczności lokalnych w zakresie kształtowanie tożsamości terytorialnej	Instytucje wspomagające kształtowanie tożsamości terytorialnej
wspólne więzi, wspólnota interesów – tworzenie struktur sieciowych	większa możliwość koordynowania działań na rzecz rozwoju lokalnego efektem posiadania wiedzy na temat własnych możliwości,	samorząd lokalny, stowarzyszenia i organizacje pozarządowe, placówki edukacyjne, instytucje kulturalne, związki wyznaniowe KGW
poczucie przynależności do miejsca, emocjonalne związki z miejscem	szacunek i odpowiedzialność za dziedzictwo przyrodnicze i kulturowe, chęć przekazania wiedzy na temat dziedzictwa	samorząd lokalny, stowarzyszenia i organizacje pozarządowe, instytucje kulturalne, placówki edukacyjne
zróżnicowanie zbiorowości terytorialnych ze względu na miejsce zamieszkania (miasto, obszar wiejski) – odrębny, specyficzny styl życia	aktywność społeczności lokalnych na terenach wiejskich i miejskich związana ze stopniem przywiązania do miejsca	stowarzyszenia i organizacje pozarządowe, instytucje kulturalne, placówki edukacyjne
istnienie lokalnego przywództwa	tworzenie projektów w oparciu o lokalne przywództwo, współdecydowanie o przyszłości obszaru poprzez współpracę z samorządami lokalnymi	samorząd lokalny, stowarzyszenia i organizacje pozarządowe, związki wyznaniowe
wzrost roli i znaczenia formalnych organizacji i zrzeszeń	większa wiarygodność wśród partnerów, większe możliwości aplikowania o fundusze	stowarzyszenia i organizacje pozarządowe,
zbiorowa działalność – aktywność	większe możliwości działania współodpowiedzialność za projekty, tworzenie inicjatyw oddolnych	samorząd lokalny (sołectwo), stowarzyszenia i organizacje pozarządowe, instytucje kulturalne, placówki edukacyjne

Źródło: opracowanie własne na podstawie Turowski 2000, Clark 2007, Albrow 1997, Fullbright-Anderson, Auspos 2006, Carpiano, Hystad 2011, Wolski 2011.

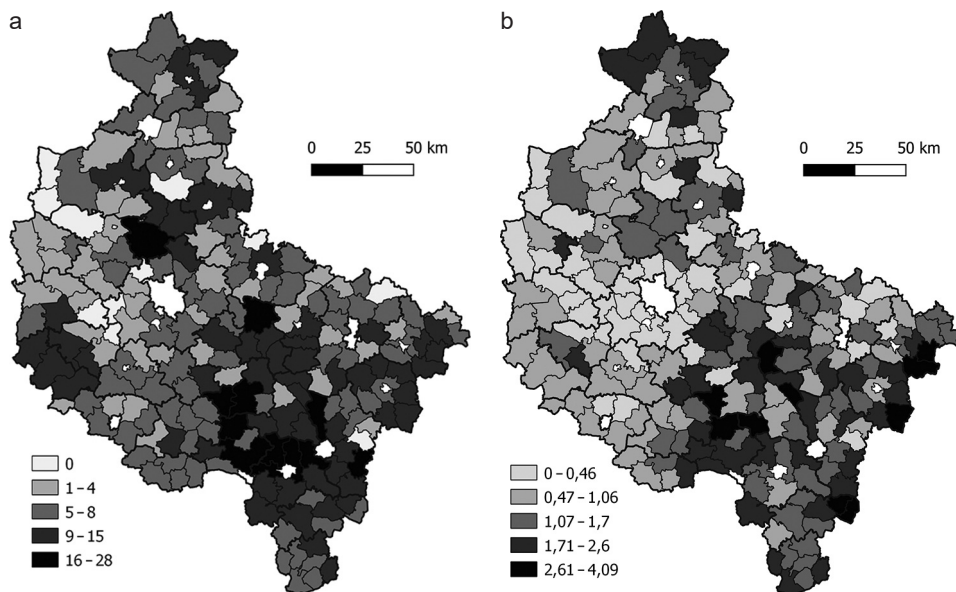
Uczestnictwo w kulturze mieszkańców obszarów wiejskich województwa wielkopolskiego

Aktywność społeczna w województwie wielkopolskim jest wypadkową współczesnych zjawisk społeczno-kulturowych, które warto rozpatrywać w kontekście historycznym. Społeczeństwo Wielkopolski już od czasów zaborów wyróżniało się ponadprzeciętnym zaangażowaniem w działalność społeczną. Janicki wskazuje, że na przełomie XIX i XX w. najważniejszymi czynnikami kształtującymi mentalność społeczną i polityczną wielu mieszkańców Wielkopolski były praca organiczna, legalizm (przy jednoczesnym braku lojalizmu), samoorganizacja i samomodernizacja oraz solidaryzm i współdziałanie międzystanowe (2023).

Na przełomie 2021 i 2022 r. na terenie Polski działało ponad 10 tys. KGW. Najwięcej, bo 14,7% ogólnej ich liczby, funkcjonowało właśnie na terenie

województwa wielkopolskiego (<https://www.coig.com.pl>). W 2021 r. w Polsce działały 3944 placówki kultury (centra kultury, domy kultury, ośrodki kultury, kluby i świetlice). Zorganizowały one w sumie 156,6 tys. imprez, w których wzięło udział 18,3 mln uczestników. We wspomnianym roku na terenie województwa wielkopolskiego funkcjonowało 295 placówek kulturalnych, z czego ponad 51% stanowiły ośrodki zlokalizowane na terenach wiejskich. W grupach artystycznych stworzonych przy tych ośrodkach działało około 6 tys. osób (33% ogólnej liczby członków w województwie), a w kołach i sekcjach – ponad 10 tys. osób (27% ogólnej liczby członków dla województwa). W 2021 r. na terenach wiejskich zorganizowano ponad 3 tys. imprez (27% ogółu dla województwa). Uczestniczyło w nich w sumie prawie 236 tys. osób (stanowiło to 20% wszystkich uczestników imprez organizowanych w województwie wielkopolskim).

Biorąc pod uwagę rozkład przestrzenny liczby KGW (ryc. 1), można stwierdzić, że najwięcej tych organizacji zlokalizowanych jest w gminach wschodniej i południowo-wschodniej części województwa wielkopolskiego (ryc. 1a). Analizując w ujęciu przestrzennym wartości wskaźnika liczby KGW na 1000 mieszkańców (W_{KGW}), można zauważyć, że w większości gmin nie odbiega on znacząco od rozkładu wartości bezwzględnej liczby kół. Wysokie wartości wskaźnika obserwuje się w środkowej i wschodniej części województwa, w gminach: Chocz (4,09), Pызdry (4,05), Dąbie (3,55), Dobra (3,21), Czajków (3,20), Kraszewice (3,02), ale także w gminach położonych na północy (tj. Jastrowie, Lipka, Okonek i Zakrzewo). Należy zwrócić uwagę, że w niektórych przypadkach (gminy: Nowy

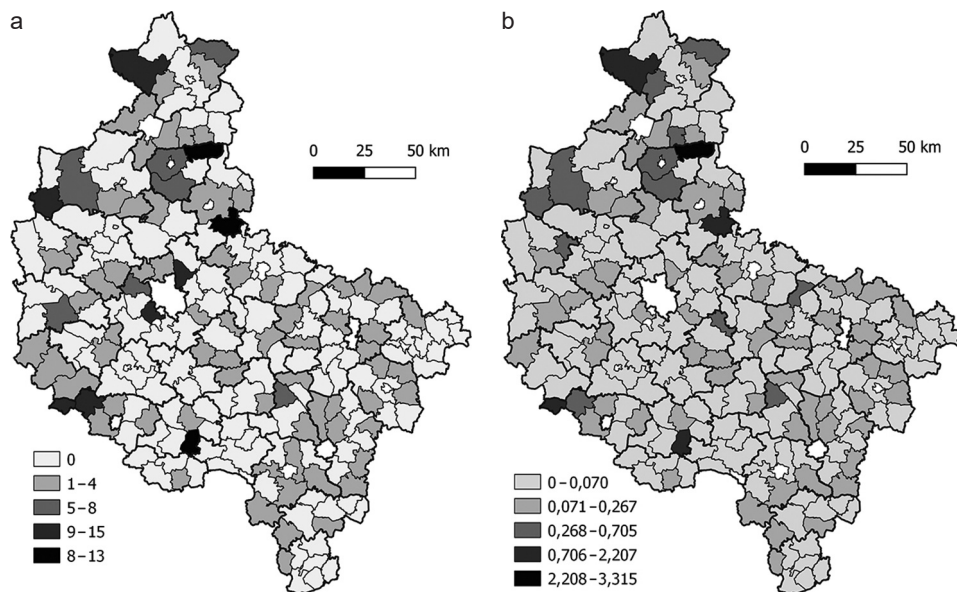

Ryc. 1. Rozkład przestrzenny: a) liczby kół gospodyń wiejskich, b) liczby kół gospodyń wiejskich w przeliczeniu na 1000 ludności na obszarach wiejskich województwa wielkopolskiego w 2022 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie <https://krkgw.arimr.gov.pl/#> (dostęp: 17.07.2022).

Tomyśl, Przemęt, Rakoniewice, Siedlec, Wielichowo i Wolsztyn) funkcjonuje dużo kół, ale w przeliczeniu na 1000 mieszkańców wskaźnik przybiera relatywnie niskie wartości (ryc. 1b). Zarówno wysokie wartości bezwzględne, jak i wartości omawianego wskaźnika są wyższe na obszarach o dominującej funkcji rolniczej (według delimitacji przestrzennej typów funkcjonalnych gmin województwa wielkopolskiego Kozery i Wysockiego (2015)). Najwięcej gmin, w których koła nie funkcjonują, znajduje się w zachodniej części województwa (Buk, Drawsko, Granowo, Krzyż Wielkopolski, Opalenica, Rokietnica i Wronki), a pojedyncze KGW funkcjonują w północnej części województwa. Zgodnie z klasyfikacją według Kozery i Wysockiego (2015) są to zarówno gminy o charakterze rolniczym, jak i mieszanym: rolniczo-rezydencjalnym.

Publiczne placówki kultury (centra i ośrodki kultury, świetlice) na terenach wiejskich województwa wielkopolskiego są rozmieszczone nierównomiernie (ryc. 2a). Nie zaobserwowano istotnych różnic zarówno między rozkładem wartości bezwzględnych tej cechy, jak i w przeliczeniu na 1000 mieszkańców (ryc. 2b). Biorąc pod uwagę typy funkcjonalne gmin wiejskich według Kozery i Wysockiego (2015), we wschodniej części województwa placówki te obejmują zasięgiem oddziaływania tereny o funkcji rolniczej (ekstensywnej), na zachodzie i północy zaś zlokalizowane są w gminach wiejskich o funkcjach mieszanych (rolniczych, rolniczo-turystycznych i rezydencjalno-usługowych). Można zauważyć nagromadzenie tego typu placówek w północnej części badanego obszaru, w południowo-zachodnim pasie gmin graniczących z województwem dolnośląskim

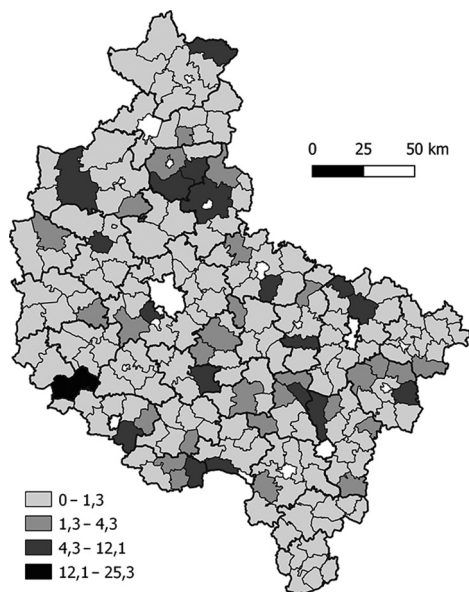
Ryc. 2. Rozkład przestrzenny: a) liczby placówek kultury (centrów, ośrodków, świetlic) b) liczby placówek kultury (centrów, ośrodków, świetlic) w przeliczeniu na 1000 ludności na obszarach wiejskich województwa wielkopolskiego w 2021 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL.

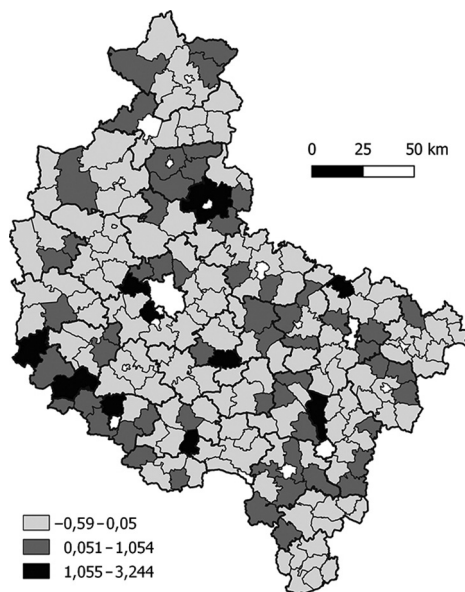
oraz w części wschodniej województwa (ryc. 2). Największa liczba placówek zlokalizowana jest w gminach: Pępowo (13), Mieścisko (13) i Szamocin (11). Jednocześnie obsługują one relatywnie niewielkie społeczności (według danych BDL na placówkę przypada tu odpowiednio 453, 456 i 301 mieszkańców). W większości przypadków gmin miejsko-wiejskich placówki kulturalne działają w miastach – trudno więc stwierdzić, w jakim stopniu obsługują one mieszkańców terenów wiejskich, dlatego nie zostały one uwzględnione w analizie.

W przypadku aktywności osób starszych w życiu społecznym, udziału w zajęciach w klubach seniora i na uniwersytetach trzeciego wieku, można powiedzieć, że jest to zjawisko rozproszone przestrzennie (ryc. 3). Najwyższy udział osób powyżej 60 roku życia (do ogółu mieszkańców) uczestniczących w zajęciach klubów seniora i uniwersytetów trzeciego wieku notowany jest w gminie Przemęt (ponad 25% osób w wieku starszym to osoby aktywne społecznie) oraz w gminach położonych w okolicach Wągrowca i Chodzieży. Na zdecydowanie największym obszarze województwa notuje się relatywnie niskie wartości liczby działających placówek, jednak można przyjąć, że wynika to z ogólnopolskiej tendencji, bowiem na obszarach wiejskich działa zaledwie 11% wszystkich uniwersytetów trzeciego wieku (http://senior.gov.pl/katalog_dobrych_praktyk/strona/14).

Omawiane zjawisko ma charakter złożony, wielocechowy i trudny do wychwycenia. Wyniki wskaźnika stworzonego na podstawie wystandaryzowanego

Ryc. 3. Rozkład przestrzenny aktywności osób w wieku 60+ w zajęciach klubów seniora i UTW na obszarach wiejskich województwa wielkopolskiego w 2021 r. Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL.

Ryc. 4. Rozkład przestrzenny wskaźnika uczestnictwa w kulturze (W_{uk}) na obszarach wiejskich województwa wielkopolskiego Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL.

zbioru danych dotyczących uczestnictwa mieszkańców w kulturze (siedem wskaźników częstkowych) pozwoliły jednak na wytypowanie trzech podgrup obszarów wiejskich województwa o potencjalnie najniższym, przeciętnym i najwyższym poziomie tożsamości terytorialnej (ryc. 4). Zdecydowana większość gmin mieści się w pierwszym przedziale (84,5%), najwyższe wartości, a co za tym idzie – najwyższy potencjalny poziom tożsamości terytorialnej, osiągnęło niespełna 5% analizowanych jednostek. Analiza przestrzenna W_{uk} pozwala zauważyć pewne prawidłowości (ryc. 4). Relatywnie wysokimi wartościami wskaźnika syntetycznego charakteryzują się: gminy przy granicach województwa (25), gminy podmiejskie (19) oraz gminy wiejskie z dominującym rolnictwem ekstensywnym położone na wschodzie województwa. Co więcej, rozmieszczenie wartości W_{uk} pokrywa się częściowo z badaniami dotyczącymi aktywności społecznej mieszkańców województwa wielkopolskiego, które wykazały, że mieszkańcy gmin wiejskich województwa są bardziej aktywni w zakresie działań na rzecz rozwoju lokalnego (Józefowicz, Michniewicz 2020, s. 39). Podobieństwa zachodzą w przypadku takich gmin, jak: Wiele, Szamocin, Chodzież, Zakrzewo (północno-zachodnia część województwa), Kobyła Góra, Pakosław, Sośnie (południowe krańce województwa), Bliznów, Gizalki, Brudzew, Władysławów (wschodnia część województwa).

Podsumowanie

Tożsamość terytorialna jest cechą trudną do uchwycenia metodami empirycznymi, „chodzi tu bowiem o tożsamość, dla której terytorium jest ważnym elementem odniesienia, przy czym przedmiotem refleksji jest tu terytorium rozumiane relacyjnie, nie zaś substancjalnie, relacyjność ta jest zatem częścią systemu kultury” (Rykiel 2017a, s. 46). Tym samym można ją badać pośrednio, obserwując zjawiska i procesy związane z uczestnictwem mieszkańców w życiu społecznym i kulturalnym.

Analiza wartości wybranych wskaźników na obszarach wiejskich województwa wielkopolskiego dała możliwość zweryfikowania postawionej na wstępie hipotezy. Nie stwierdzono bezpośredniej zależności pomiędzy typem funkcjonalnym gminy wiejskiej a uczestnictwem w kulturze, choć wartości wskaźnika syntetycznego pozwalają zauważyć, że na obszarach o funkcjach typowo rolniczych aktywność kulturalna mieszkańców jest relatywnie wysoka (H2).

Nie można jednoznacznie potwierdzić także pierwszej hipotezy (H1). Wyższe wartości wskaźnika uczestnictwa w kulturze notowane są również w bliskości miast, w gminach o funkcji rezydencjalnej. Może być to spowodowane faktem przenoszenia miejskiego stylu życia na tereny wiejskie. Ludność napływowa chętnie uczestniczy w zajęciach dodatkowych, imprezach i działaniach lokalnych placówek kulturalnych ze względu na większą dostępność oferty kulturalnej w miejscu zamieszkania (minimalizując konieczność dojazdów do miasta). Biorąc pod uwagę fakt, że budowanie tożsamości terytorialnej jest procesem długotrwałym (nawet wielopokoleniowym), należy zastanowić się, na ile wysokie wartości wskaźnika są

przejawem już istniejącego przywiązania do miejsca i obszaru zamieszkania, a na ile jest to przyczynek do budowania przyszłych sieci społecznych na tym terenie.

Przyjmując za Chojnickim (2000) i Czyż (2016), że obliczony na potrzeby niniejszych analiz wskaźnik syntetyczny dotyczący udziału mieszkańców w kulturze (W_{uk}) jest równocześnie wskaźnikiem inferencyjnym, można przyjąć, że jego wysokie wartości świadczą o poziomie tożsamości terytorialnej (o czym wspomniano już na początku opracowania, powołując się na rozważania Rykła (2017)). Tym samym można wskazać, że najwyższym poziomem tożsamości terytorialnej odznaczają się mieszkańcy gmin leżących w strefach peryferyjnych województwa wielkopolskiego. Istotny wydaje się też fakt większego zaangażowania w życie kulturalne mieszkańców terenów rolniczych leżących na wschodzie województwa. Na tym obszarze szczególną rolę czynnika spajającego społeczność i budującego sieci społeczne odgrywają koła gospodyń wiejskich.

W świetle uzyskanych wyników trzeba zaznaczyć, że niniejsza analiza stanowi punkt wyjścia do głębszych rozważań nad tożsamością terytorialną na obszarach wiejskich. Wymaga to niewątpliwie kompleksowych i pogłębionych badań jakościowych nad społecznościami lokalnymi.

Literatura

- Albrow M. 1997. Travelling Beyond local cultures: socioscapes in a global city. [W:] J. Eade (red.), *Living in the Global City: Globalization as Local Process*. Routledge, London, s. 37–55.
- Belanche D., Luis V., Casalo L.V., Angeles Rubio M. 2021. Local place identity: A comparison between residents of rural and urban communities. *Journal of Rural Studies*, 82: 242–252.
- Caldo C. 1996. *Geografia Umana*. Palumbo, Firenze.
- Carpiano R.M., Hystad P.W. 2011. "Sense of community belonging" in health surveys: What social capital is it measuring? *Health & Place*, 17(2): 606–617.
- Clark A. 2007. *Understanding Community: A review of networks, ties and contacts*. NCRM Working Paper. Series 9/07. ESRC, Manchester–Leeds.
- Czyż T. 2016. Metoda wskaźnikowa w geografii społeczno-ekonomicznej. *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna*, 34: 9–19.
- Fulbright-Anderson K., Auspos P. 2006. *Community Change: Theories, Practice, and Evidence*. Aspen Institute, Washington D.C.
- Gupta A., Ferguson J. 1992. Beyond 'culture': space, identity and the politics of difference. *Cult. Anthropol.*, 7(1): 6–23.
- Hauge A.L. 2007. Identity and Place: A Critical Comparison of Three Identity Theories. *Architectural Science Review*, 50(1): 44–51.
- <https://senior.gov.pl> (oficjalna strona Departamentu Polityki Senioralnej).
- <https://www.coig.com.pl> (oficjalna strona Centralnego Ośrodka Informacji Gospodarczej).
- Janicki T. 2023. Struktura społeczna i narodowa Wielkopolski u progu Wielkiej Wojny. <https://pw.ipn.gov.pl/pwi/historia/kulisy-powstania-wielko/8554,Struktura-spoeczna-i-narodowa-Wielkopolski-u-progu-Wielkiej-Wojny.html?poz=4>
- Józefowicz I., Michniewicz-Ankiersztajn H. 2020. Rozwój społeczno-gospodarczy a aktywność społeczności lokalnych w województwie wielkopolskim. *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna*, 52: 29–42.
- Lu C.F., Lin L.Z., Yeh H.R. 2018. Exploring the linkage effects of place attachment in rural areas using the fuzzy analytic network process. *Jour. Trav. Tourism Market.*, 35(4): 461–478.
- Mihaylo V., Runge J. 2018. Potencjał aplikacyjny badań nad tożsamością terytorialną. *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna*, 43: 53–70.

- Milbourne P., Kitchen L. 2014. Rural mobilities: Connecting movement and fixity in rural places. *Journal of Rural Studies*, 34: 326–336.
- Pollice F. 2003. The role of territorial identity in local development processes. *Proceedings of the Conference The Cultural Turn in Geography*, 18–20th of September 2003 – Gorizia Campus. Part II: Landscape Construction and Cultural Identity. Editor(s) P. Claval, M.P. Pagnini, M. Scaini. Edizioni Università di Trieste – EUT.
- Raszkowski A. 2014. Tożsamość terytorialna w odniesieniu do rozwoju lokalnego. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 332: 34–43.
- Rykiel Z. 2017a. Identyfikacja i tożsamość kulturowa w różnych skalach przestrzennych. *Opuscula Sociologica*, 3(21): 45–55.
- Rykiel Z. 2017b. Tożsamość terytorialna, nacjonalizm i kreacja tożsamości lokalnej. [W:] M. Dziekanowska, M. Wójcicka (red.), *Tradycja dla współczesności. Ciągłość i zmiana. Współczesne konteksty tożsamości społeczno-kulturowych*, t. 10. Wydawnictwo UMCS, Lublin, s. 9–20.
- Szczepańska B., Szczepański J. 2019. Współczesne role kół gospodyń wiejskich w społecznościach lokalnych (na przykładzie województwa dolnośląskiego). *Acta Universitatis Lodzianis. Folia Sociologica*, 68: 67–79.
- Theiss M. 2013. Perspektywa sieci społecznych w badaniach lokalnej polityki społecznej. *Social Policy Issues*, 22: 99–114.
- Turowski J. 2010. *Socjologia. Wielkie struktury społeczne*. Monografia nr 144. TN KUL, Lublin.
- Tyszka A. 1971. *Uczestnictwo w kulturze. O różnorodności stylów życia*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym; Dz.U. 1990, poz. 95.
- Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej; Dz.U. 1991, poz. 493.
- Ustawa z dnia 9 listopada 2018 r. o kołach gospodyń wiejskich; Dz.U. 2018, poz. 2212.
- Walczak B., Jewdokimow M., Pazderski F. 2016. *Praktyki uczestnictwa w kulturze wśród ludności wiejskiej. Studium socjologiczne*. Instytut Spraw Publicznych.
- Wolski A. 2011. The identity of the local community – capital or ballast? [W:] M. Dombrowicz, H. Michniewicz-Ankiersztajn (red.), *Turystyka w rozwoju regionalnym i lokalnym* Krajny i Pałuk. *Promotio Geographica Bydgosiensia*, t. 7, s. 112–125.

Social activity as an element of formation of territorial identity – rural areas of Wielkopolskie Voivodeship case study

Abstract: Territorial identity is a phenomenon that can be considered on many levels. It is assumed that, geographically, it is treated as the occurrence of interpersonal or social contacts that are assigned to specific spaces. Identity is therefore measured by the degree of participation of the local community in the social and cultural life of the area. The aim of this study is to characterise the social activity of the inhabitants of rural areas of Wielkopolskie Voivodeship in the field of culture as a factor in building territorial identity. A set of formal characteristics defining social networks in rural areas was selected from the data available in the LDB and analysed spatially. In addition, an indicator method based on Perkal's model was used.

As a result of the study, no direct relationship was found between the functional type of the rural municipality and participation in culture, although the values of the synthetic indicator make it possible to note that in areas with typically agricultural functions the cultural activity of the inhabitants is relatively high. Higher values of the cultural participation indicator are also recorded in proximity to cities, in municipalities with a residential function. In spatial terms, it can be concluded that the highest level of territorial identity is characteristic for inhabitants of municipalities located in peripheral zones of Wielkopolskie Voivodeship and rural municipalities with dominant extensive agriculture located in the east of the voivodeship.

Key words: territorial identity, culture, rural areas, Wielkopolskie Voivodeship